

38

TARDOR-HIVERN 2026

les garrotxes

CONVERSA

JOAN SOLANA
PROFESSOR, ESCRIPTOR
I EXALCALDE DE
BANYOLES

PRIMERS RELLEUS

JENNI RODÀ

ENTITAT

SALVEM LES VALLS

RETRAT DE FAMÍLIA

ELS ORRA DE
MAS EL PUJOL
DE LES LLOSSES

PERFILS

FRANCISCO
CRUANYES
SABINA SALA
RAMONA JUNCÀ
ENRIC MUNTADAS

PATRIMONI

ELS MOLINS
DEL MATAMORS
LA PETJA
MODERNISTA
A OLOT
LA FESTA DE SANT
ANTONI A RIBES
DE FRESER

INDRET

FALGARS

A PEU

RESSEGUINT
EL LLIERCA
DE GITARRIU
ALS TREUS

DOSSIER

OFICIS PERDUTS

65 PÀGINES QUE
RECUPEREN
LA MEMÒRIA
D'ANTIGUES FEINES

I DE LES PERSONES
QUE S'HI VAN GUANYAR
LA VIDA: LLEVADORS,
BASTERS, SERENOS,
CISTELLAIRES,
MODISTES... UN
RECORREGUT PER
LES EINES I ELS
CONEIXEMENTS D'UN

MÓN QUE
ENCARA
CONSERVA
TESTIMONIS

PVP 12€

GARROTXA PLA DE L'ESTANY RIPOLLÈS VALL DE LLÉMENA

Aquí investiguem amb una super-
computadora i sopen a les millors
taules del ~~país~~ món.

Fem lleis perquè les cases siguin
per viure-hi i veiem grans esdeveniments
des del balcó.

Aquí la nostra llengua troba forga en
noves veus. I el vent mou molins
i idees. En aquesta terra protegem
i aïellem. ~~Seiem~~ Innovem i cultivem.
Fem barri i fem pinya.

~~però~~ I quan sembla que ja està tot fet,
continuem sent.
Potser vivim a l'indret amb més futur
del món?

El futur
és aquí.

DIRECCIÓ >

Jordi Nierga
jordi@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ DE PATRIMONI >

Guerau Palmada

DIRECCIÓ D'ART I MAQUETACIÓ >

Jon Giera i Edu Vidiella
garrotxes@grupgavarres.cat

COL·LABORACIONS >

Joaquim Agustí Bassols
Martí Albesa
Jordi Altesa
Emili Bassols Isamat
Albert Brosa
Josep Burset
Eloi Camps Durban
Marta Carbonés
Marc Cargol
Maria Carme Freixa
M. Àngels Casas Caballé
Pere Cerro
Josep Clara
Ernest Costa Savoia
Pere Duran
Ramon Estéban Pagès
Ramon Estéban Bochaca
M. Carme Freixa Bosch
Miquel Àngel Fumana
Joan Garcia
Teresa Garnatje
Josep Grabuleda
Aïry Gras
Francesc Ginabreda
Carla Güell Font
Antoni Llagostera Fernández
Pere Llorens Ros
Eva Martínez-Picó
Marta Masó Escobairó
Oriol Molas
Anna Noguer
Paula Núñez Gubert
Mònica Pagès
Rosa Pagès
Guerau Palmada
Xavier Pallàs Mariani
Montse Parada
Guillem Pastoret Navarro
Carme Pla Bagudanch
Enric Plana Planella
Anna Puixeu Palou
Judith Pujol Prat
Jordi Remolins
Jenni Rodà
Miquel Rustullet Noguer
Joan Sala
Roger Santaló
Salvador Sarquella
Miquel Sitjar Serra
Sònia Tubert
Xavier Valeri
Joan Vallès
Josep Valls
Laura Van Severen
Àngel Vergés
Josep Vilar
Xavier Xargay

EDICIÓ DE TEXTOS >

Roser Bech Padrosa

IMPRESSIÓ > Rotimpres

DISTRIBUCIÓ > GLV

DIPÒSIT LEGAL > GI-381-2008

ISSN > 2013-3693

eg

EDITORIAL GAVARRES

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.editorialgavarres.cat

DIRECCIÓ EDITORIAL >

Àngel Madrià
angel@grupgavarres.cat

COMUNICACIÓ >

Jordi Nierga
comunicacio@grupgavarres.cat

PUBLICITAT I SUBSCRIPCIONS >

Mònica Farrerós
clients@grupgavarres.cat

ADMINISTRACIÓ >

Judith Mallorquí
gestio@grupgavarres.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

> Premis Amics de l'Alta Garrotxa
'Memorial Ramon Sala Canadell 2015'
> Premi Nacional de Comunicació
de Proximitat 2023

Adreceu-vos a CEDRO (Centre
Espanyol de Drets Reprogràfics) si
necessiteu reproduir algun fragment
d'aquesta obra, o si desitgeu utilitzar-
la per elaborar resums de premsa
(www.cedro.org; 93 272 04 47)

FOTO DE PORTADA
REALITZADA AMB MATERIAL
CEDIT PER CARLA GÜELL,
EDU VIDIELLA, FERRETERIA
SOLER I SASTRERIA DAUSÀ.
AUTOR: EDU VIDIELLA.

SUMARI

4-5 PRIMERS RELLEUS Una flor sí que fa estiu

JENNI RODÀ (TEXT) // ROSA PAGÈS (IL·LUSTRACIÓ)

6-13 ACTUALITAT ENTREVISTA / ENTITAT / REPORTATGE / PUBLICACIONS / CARTES DELS LECTORS

14-19 CONVERSA Joan Solana

JORDI NIERGA (TEXT) // PERE DURAN (FOTOGRAFIA)

20-25 RETRAT DE FAMÍLIA Els Orra de mas el Pujol de les Llosses

JORDI ALTESA (TEXT) // MARC CARGOL (FOTOGRAFIA)

26-33 PERFILS Francisco Cruanyes / Sabina Sala Ramona Juncà / Enric Muntadas

XAVIER XARGAY / JORDI NIERGA / ORIOL MOLAS / MÒNICA PAGÈS (TEXT)
PERE DURAN / JORDI NIERGA / MARC CARGOL / LAURA VAN SEVEREN (FOTOGRAFIA)

35-99 DOSSIER Oficis perduts

JORDI NIERGA (COORDINACIÓ)

101-117 PATRIMONI GEOLOGIA / ETNOLOGIA / ARQUITECTURA NISSAGUES / TRADICIONS / FAUNA / PLANTES I REMEIS

118-123 INDRET Falgars ERNEST COSTA SAVOIA (TEXT I FOTOGRAFIA)

124-127 A PEU Resseguir el Llierca PERE LLORENS ROS (TEXT I FOTOGRAFIA)

Als Treus JOAQUIM AGUSTÍ BASSOLS (TEXT I FOTOGRAFIA)

conversa

AMB EL PROFESSOR, ESCRIPTOR I EXALCALDE DE BANYOLES >
NASCUT A LA CAPITAL DEL PLA DE L'ESTANY L'ANY 1951, SE SENT TANT BANYOLÍ COM SERINYANENC, UN VINCLE FRUIT DE LES ARRELS PATERNES. COM A ALCALDE, VA VIURE DES DE LA PRIMERA LÍNIA TRES EPISODIS QUE HAN PREMSAT LA HISTÒRIA RECENT DE LA CIUTAT: LA SUBSEU OLÍMPICA DELS JOCS DE 1992, EL NAUFRAGI DE L'OCA I LA POLÈMICA AL VOLTANT DEL CONEGUT COM A 'NEGRE DE BANYOLES'. ENS REP A LA SALA D'ESTAR DE CASA SEVA, A LA VILA OLÍMPICA, UN ESPAI ENCLAT DE LLIBRES I PEL·LÍCULES. LA CULTURA ÉS UNA DE LES SEVES VOCACIONS, JUNTAMENT AMB L'ENSENYAMENT. A LA POLÍTICA, EN CANVI, NO S'HI AFERRA NI DES DEL PARTIDISME NI LA MILITÀNCIA: LA CONTEMPLA AMB «UNA VOLUNTAT D'AUTONOMIA DEL PENSAMENT.»

JORDI NIERGA > TEXT

PERE DURAN > FOTOGRAFIA

Joan Solana

—L'entrevisto a casa seva, a la Vila Olímpica. S'ha imaginat com hauria estat Banyoles sense la petja dels Jocs del 92?

—«És una pregunta difícil. Més que imaginar-me com hauria pogut ser Banyoles, el que va caracteritzar tot el meu temps de dedicació política va ser tenir la immensa sort de poder treballar amb un equip brillant en pràcticament tots els camps. Caldria distingir l'educatiu i cultural, o també l'urbanístic i arquitectònic, amb en Jeroni Moner i en Josep Riera. O el camp de l'ecologia, amb en Carles Abellà. Amb tots ells imaginàvem els problemes que hi hauria i que consideràvem gairebé insuperables perquè Banyoles pogués complir el que es derivava del magnífic Pla General fet pel primer ajuntament democràtic, dirigit per l'Ignasi Solà-Morales, un primeríssima divisió de l'arquitectura catalana. Aquest pla definia una ciutat urbanísticament

més ordenada i potenciadora de totes les seves capacitats: la industrial, la comercial o la turística, que és l'assignatura pendent. Pràcticament tots els projectes turístics han fracassat per diverses raons.»

—Era un projecte ambiciós.

—«Sí, tot i que la ciutat que s'havia projectat en aquell Pla General no tenia la massa crítica des d'un punt de vista demogràfic, és a dir, de nombre de ciutadans, per poder fer el salt que es demanava. I aquesta és una característica que estimo molt de la ciutat: sempre ha tingut aspiracions que van molt més enllà de la seva demografia. Davant d'aquesta situació, va aparèixer la gran oportunitat olímpica, que ens obligava a plantejar-nos molt racionalment quina havia de ser la nostra posició com a ciutadans.»

JORDI NIERGA. Banyoles, 1985. Periodista
PERE DURAN. Banyoles, 1967. Fotògraf

retrat de família

ELS ORRA DE MAS EL PUJOL > LA HISTÒRIA VITAL DE LA FAMÍLIA ORRA ESTÀ ESTRETAMENT LLIGADA AL MAS EL PUJOL DE DACHS, A LES LLOSSES. VINCULATS SOBRETOT A LA RAMADERIA, DES DE 1993 EN JOSEP ORRA VA OBRIR LA PRODUCCIÓ DE FORMATGES PER DONAR VALOR A LA LLET. LA FINCA S'HA ANAT ADAPTANT ALS CANVIS A PAGÈS I UNA NOVA GENERACIÓ, LA NEUS PUIG-PEY I EN GUILLEM OLIVERAS, OFEREIX UNA REFLEXIÓ INTERESSANT SOBRE COM COMERCIALITZAR EL PRODUCTE DE PROXIMITAT A TRAVÉS DEL PROJECTE SOM FORMATGERS.

JORDI ALTESA > TEXT

MARC CARGOL > FOTOGRAFIA

La pagesia que segueix quallant

He quedat amb en Josep Orra al mas el Pujol de Dachs, a les Llosses, la casa de la qual fa tres generacions que la família és la masovera. Ve amb el tractor i em diu que tardarà una mica, perquè una vaca ha caigut a la cuneta de la pista forestal de la finca. Les pluges de la primavera, sobretot la que va deixar més de 100 litres, han erosionat el terreny i la rasa és força més fonda del que és habitual i les caigudes ara poden ser fatídiques, ja que no en poden sortir pel seu compte. Li demano si el puc acompanyar i baixem amb el tractor on ja comencem a resseguir la història dels Orra que, amb una recerca feta amb una familiar, han trobat que com a mínim des de 1780 es dediquen a feines del camp,

tot i que en algunes èpoques feien de carboners amb piles fetes al bosc.

L'avi matern ja va néixer al mas, però se'n va anar a guanyar la vida fora, ja que no n'era l'hereu. Quan el 1970 la família del germà gran va marxar cap a can Roca de Pardines, en Jaume Orra, el pare d'en Josep, va tornar al mas de la infància amb la seva dona, la Florinda Capdevila, i els seus dos fills: en Josep i la seva germana, la Carme. Per part de mare són de les Llosses –dels Capdevila– i, per part de pare, de les Guillerries.

El repàs que fem a l'arbre genealògic s'atura per les feines del camp. Arribem al clot on ha quedat atrapada la vaca i en Josep i la seva companya, la Lillyan, comencen les tasques per intentar-la

aixecar amb la força del tractor. No és fàcil, té una de les potes a la superfície i altres exemplars del ramat estan neguitosos al seu voltant. Ho proven de totes maneres per intentar alçar-la i que pugui tornar amb la resta, però la caiguda, així com l'estretor i profunditat de la cuneta, no hi ajuden gens. A mesura que la tarda avança, també ho fa l'angoixa. Uns ulls observadors com els meus tampoc hi contribueixen; de fet, crec que l'únic que algo són els nervis. Al cap d'una estona ben bona, torno a peu cap al mas i quedem amb en Josep que ja quedarem, que no és el moment de buscar cites a l'agenda.

Marxo i atenc unes turistes espanyoles que s'han perdut buscant un

JORDI ALTESA. Ripoll, 1986. Periodista

MARC CARGOL. Sant Joan de les Abadesses, 1976. Fotògraf

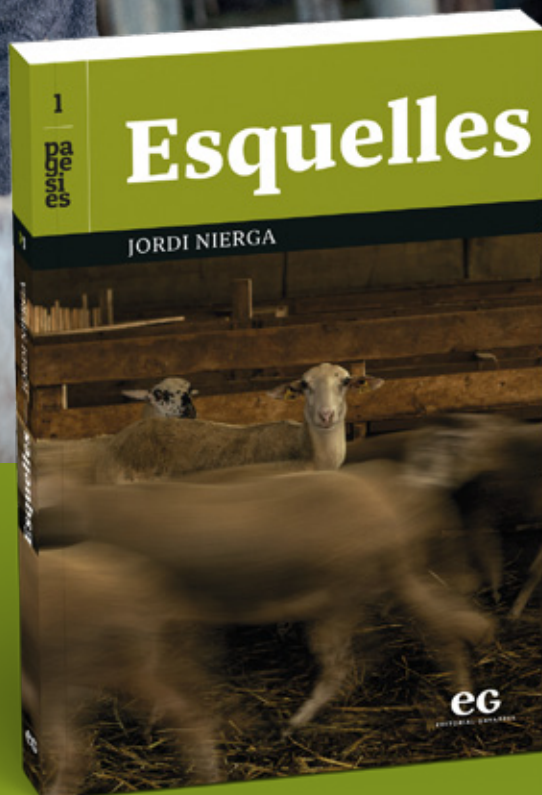

La Neus Puig-Pey, en Josep Orra i en Guillem Oliveras amb el ramat de la família a l'explotació ubicada a les Llosses.

FOTO: MARTÍ ALBESA

Esquelles. Catorze retrats cuinats al caliu. Aquest conjunt de cròniques recull reflexions i maneres d'entendre la ramaderia i l'ofici de pastor: les arrels, el neguit de començar, el vincle amb el bestiar, el futur incert... El llibre reivindica la tossuda voluntat de fer viable un model extensiu que camina a contracorrent.

DOSSIER OFICIS PERDUTS

JORDI NIERGA > COORDINACIÓ

Les mans que treballen	36	JORDI NIERGA [Banyoles, 1985. Periodista]
Nostàlgia del món d'ahir	38	FRANCESC GINABREDA [El Mallol, 1989. Periodista]
Filar a Olot	40	MARTA MASÓ ESCOBARÓ [Barcelona, 1972. Periodista]
En Sau, sastre de cavalls i mules	42	RAMON ESTÉBAN PAGÈS [Olot, 1961. Periodista]
Les guardabarreres del tren d'Olot	44	JOSEP CLARA [Girona, 1949. Historiador]
Dels guarniments als matalassos	45	XAVIER VALERI [Sant Joan les Fonts, 1958. Periodista]
Acompanyar a la vida	46	CARLA GÜELL FONT [El Mallol, 1994. Educadora social]
Els ulls de les places i carrers	48	XAVIER VALERI
Quan els molins giraven	50	JORDI NIERGA
«Sega-la arran!»	52	JUDIT PUJOL PRAT [Sant Esteve d'en Bas, 1993. Professora de secundària]
La bòbila dels Germans Roca de les Preses	55	ENRIC PLANA [Les Preses, 1958. Comptable i gestor d'empreses] M. ÀNGELS CASAS [Anglès, 1963. Arquitecta tècnica]
En Romà Clota, el cistellaire de Joanetes	56	RAMON ESTÉBAN BOCHACA [Olot, 1987. Professor d'història i educador social]
L'últim carreter de la Cot	58	ALBERT BROSA [Olot, 1980. Periodista]
La Dolors Saus, candelera	60	JOSEP VALLS [Sant Feliu de Pallerols, 1944. Escriptor]
Servir a la Torre de Can Dusol	62	MARTA CARBONÉS [Les Planes d'Hostoles, 1964. Professora d'anglès]
'Dama de companyia'	63	MARTA CARBONÉS
L'Alta Garrotxa que ha marxat	64	JOSEP VILAR [Argelaguer, 1961. Enginyer tècnic agrícola]
En Coma dels Calendaris de Sant Jaume	66	JOSEP VILAR
Fer negoci amb l'enginy	68	ROGER SANTALÓ [Castellfollit de la Roca, 1986. Periodista]
El sabater de Can Fauró de Besalú	70	PERE CERRO [Sant Jaume de Llierca, 1951. Mestre jubilat]
En Cisco, l'eugasser de Rojà	73	GUILLEM PASTORET NAVARRO [Molló, 1979. Ramader i enginyer tècnic agrícola]
Sastres i modistes de Camprodon	74	ORIOL MOLAS [Camprodon, 1968. Editor]
L'aigua, la pedra i l'energia	76	ANNA PUIXEU PALOU [Sant Pau de Segúries, 1996. Gestora comunitària]
Els sanadors de can Saraia	78	EVA MARTÍNEZ PICÓ [Barcelona, 1967. Periodista]
El ferro i les mans	80	ANTONI LLAGOSTERA FERNÁNDEZ [Ripoll, 1955. Periodista]
Una llevadora vocacional	82	JORDI REMOLINS [Ripoll, 1970. Col·laborador en mitjans de comunicació]
Un safareig ple de paraigües	85	JOAN GARCIA [Sant Joan de les Abadesses, 1982. Periodista i realitzador audiovisual]
Les feines amb el bestiar	86	M. CARME FREIXA BOSCH [Vallfogona de Ripollès, 1970. Llicenciada en Periodisme]
Guardaagulles a Ribes i Núria	88	MIQUEL SITJAR SERRA [Ribes de Freser, 1962. Filòleg i professor de llatí]
Catalina Sala, l'última majordona	90	MIQUEL SITJAR SERRA
L'aigua, un motor industrial	92	GUERAU PALMADA [Banyoles, 1974. Historiador de l'art]
El vell art de treballar la pell	94	SÒNIA TUBERT [Serinyà, 1975. Periodista]
Can Masic: cordes, espardenyes i sabates	95	MIQUEL RUSTULLET NOGUER [Banyoles, 1945. Activista cultural]
Més que vins i menjar	96	ELOI CAMPS DURBAN [Banyoles, 1994. Periodista]
El ferrer de tall de Palol	98	ANNA NOGUER [Porqueres, 1983. Periodista]

PERFILS

Pere Ramon / Claudi Casamitjana / David Dorca / Dolors Espunya
Josep Fàbrega / Maria Triadú / Joan Campà / Salvador Pérez / Adela Geli

[PÀGINES 43 / 54 / 57 / 67 / 71 / 72 / 79 / 84 / 99]

RAMON ESTÉBAN PAGÈS / XAVIER PALLÀS MARIANI / PAULA NÚÑEZ GUBERT / RAMON ESTÉBAN BOCHACA
ÀNGEL VERGÉS GIFRA / CARME PLA BAGUDANCH / JORDI REMOLINS / JORDI ALTESA / JORDI NIERGA

Les mans que treballen

Jordi Nierga > TEXT

A Olot, a en Joan Sau el podríem haver empaitat fàcilment observant amb cura les proporcions del coll d'una mula per guarnir-lo, més endavant, amb un solemne collar de cuir de pell de vaca, que elaborava al seu taller ajudant-se d'agulles i fil de cosir, però també burxant amb la lesna –un punxó d'acer amb el mànec de fusta– o fent lliscar el coltell, un ganivet amb la forma semicircular. A cotes més dominants, a la Vall de Camprodon, en Jaume Soler va aprendre del seu pare, en Pep, la destresa necessària per sanar *godellades* i aconseguir, un cop engreixats, una carn ben tova, mentre que a l'altra banda del Ripollès, a la Vall de Ribes, la majordona Catalina Sala seguia a pertot el mossèn Salvador Alart, poc sabedora que exercir la tasca de criada d'un capellà simbolitzava, almenys en aquelles contrades, les últimes cuejades d'una feina secular. I què passava, a la plana? A Banyoles, regada i drenada a dojo, l'abundància d'aigua era aprofitada com a força motriu i això va permetre a moltes llars fer el jornal amb ocupacions com ara la de paraires, drapers, blanquers, assaonadors, paperers...

Alguns d'aquests oficis, pocs, s'han reconvertit a través de la tecnologia i els temps canviant, però la gran majoria s'han esfumat dels nostres dies. Han quedat enrere les eines, les expressions i les habilitats que els feien possibles, i, amb tot això, també ha

desaparegut una part de les vides de les persones que els van exercir. Perquè darrere de cada ofici sempre hi ha una història: una manera d'aprendre, de treballar, de relacionar-se amb els altres. Recuperar-les –aquestes històries– és l'objectiu de la revista que teniu a les mans.

Molts d'aquests oficis perduts els descobrim a Olot, a través d'un text, el d'en Francesc Ginabreda, que treu del calaix de la nostàlgia un grapat de noms gairebé oblidats: qui era l'argenter? I l'aiguader? Què feien l'esmolet o l'agafagossos? Encara a la capital, la Marta Masó investiga com funcionava la indústria filadora de la ciutat; en Ramon Estéban Pagès evoca la figura del ja esmentat Joan Sau, un 'sastre de cavalls i mules'; en Josep Clara posa noms a les dones guardabarreres del tren d'Olot, i en Xavier Valeri repassa la trajectòria de Ramon Gifre, que va pensar molts anys fent de mata-lasser a Olot i, també, a Sant Privat.

El recorregut pel passat garrotxí ens porta fins a la bòbila dels Roca de les Preses, de la mà de l'Enric Plana i la Maria Àngels Casas; a les històries de dues llevadores de la vella escola, que recupera la Carla Güell; i als serenos i agutzils de Sant Joan les Fonts i Olot, que el mateix Valeri torna a posar en circulació. A la Vall de Bianya, un servidor ressegueix els girs antics dels molins, mentre que a la Vall d'en Bas en Ramon Estéban

Ganiveta de flequer.
FOTO: Edu Vidiella.

Bochaca s'acosta al llegat del cisteller Romà Clota, de Joanetes, i la Judit Pujol s'endinsa en la tradició dallaire i segadora d'aquest 'petit país' pagès. L'Albert Brosa enfila els records del seu avi, Josep Brosa, l'últim carreter de la Cot; en Josep Valls posa vetu a la candelera Dolors Saus, de Sant Feliu de Pallerols; la Marta Carbonés ens acosta al dia a dia dels majordoms de la Torre de Can Dusol, a les Planes d'Hostoles; en Josep Vilar rescata algunes feines oblidades a l'Alta Garrotxa i, també, ens descobreix la figura d'en Coma dels Calendaris, de Sant Jaume de Llierca; en Roger Santaló parla d'emprenedoria reculada vora el cingle de Castellfolli de la Roca i en Pere Cerro reviscola la tasca del sabater de Can Fauró, a Besalú.

A la Vall de Camprodon, en Guillem Pastoret ens rememora el carismàtic eugasser Cisco del Carol, mentre que l'Oriol Molas pren mides de sastres i modistes que van vestir generacions de camprodonins; l'Anna Puixeu s'atura en el paper de Sant Pau de Segúries com a nucli hidroelèctric i l'Eva Martínez Picó ens explica com procedien els sanadors de can Saraia. Les històries segueixen al Baix Ripollès: l'Antoni Llagostera s'esmuny en els vestigis del sector metal·lúrgic; en Jordi Remolins segueix el rastre de la Genoveva Picola, llevadora de Sant Joan de les Abadesses, i, també a Sant Joan, en Joan Garcia retrocedeix a un temps en què arreglar paraigües era

una feina valorada. El recorregut pel Ripollès acaba a la Vall de Ribes, amb dos articles d'en Miquel Sitjar: un, dedicat als guardaagulles de Ribes i Núria, i un altre que revifa la trajectòria de la majordona Catalina Sala.

El volt per rescatar oficis antics clou al Pla de l'Estany: en Guerau Palmada ressegueix el llarg vincle de Banyoles amb la força hidràulica i el seu aprofitament industrial; l'Eloi Camps entra a la taverna de Can Bernat, i en Miquel Rustullet uneix les cordes, les espardenyes i les sabates de Can Masic. Per acabar, la Sònia Tubert s'atura en el vell art de treballar la pell, encara vigent, i l'Anna Noguer recupera la feina d'en Miquel Soler,

ferrer de tall de Palol de Revardit.

Però el monogràfic no deixa anar, només, un deix enyoradís. També mira el present, perquè alguns d'aquests oficis encara tenen mans que els practiquen o persones capaces d'explicar-nos com es feien: gent que en conserva els gestos, les eines i els coneixements en alguns tallers, cases o obradors. A la Garrotxa, per exemple, trobem en Pere Ramon, darrer testimoni d'una llarga tradició ganivetera d'Olot, amb qui ha conversat en Ramon Estéban Pagès; o en Claudi Casamitjana, campaner de Sant Privat, que ha compartit una bona xerrada amb en Xavier Pallàs; o en David Dorca, cadiraire en actiu a Puigpardines, entrevistat per la Paula Núñez, o la Dolors Espunya, budellera de Riudaura, amb qui ha parlat en Ramon Estéban Bochaca. A la Vall de Llémena, d'altra banda, la Carme Pla ha compartit una estona amb la Maria Triadú, modista de Sant Esteve, i l'Àngel Vergés amb el ferrer Josep Fàbrega, que, amb motiu de l'entrevista, ha encès la fornal de la ferreria de Canet. Els perfils del peroler Salvador Pérez, de Ripoll, traçat per en Jordi Altesa; del boter Joan Campà, també de Ripoll, de la mà d'en Jordi Remolins; i de l'Adela Geli, telefonista de Banyoles, a qui vaig tenir el plaer de conèixer, acaben de dibuixar el retrat d'una època reculada que, malgrat tot, encara conserva algunes portes obertes 🍷.

Un paraigüer treballant en el pati d'una casa, a Olot. Any 1962.

FOTO: Josep M. Dou // PROCEDÈNCIA: ACGAX.

Col·lecció d'imatges de Josep M. Dou Camps.

Nostàlgia del món d'ahir

DURANT EL SEGLE XX, POBLES I CIUTATS VAN ANAR PERDENT OFICIS ENGOLITS PER LA PRODUCTIVITAT, EL CONSUMISME I LA PRESSA; OLOT NO VA SER-NE UNA EXCEPCIÓ

Francesc Ginabreda > TEXT

Quan era petit, hi havia dos objectes que tenia una mica mitificats: un quadre amb relleu del Sant Sopar penjat damunt la porta d'entrada de l'habitació que compartia amb el meu germà i una safata on hi havia representada l'auca del vi, amb aquelles imatges típiques de les anomenades rajoles d'oficis que es van popularitzar a casa nostra a partir del segle XVII. M'agradava esmorzar-hi, amb la safata; tant, que me'n sabia totes les vinyetes. Ara, una colla d'anys després, no sé pas què se n'ha fet i ha esdevingut un record amable d'una època —els anys noranta— en què feia fotos amb una Kodak, jugava amb una Game Boy i la gent fumava als restaurants, als hospitals i als camps de futbol. Quan penso en la safata perduda, una mica entendrit per la nostàlgia, penso en els oficis antics, que susciten un sentiment semblant: essència d'altres temps, quotidianitat extingida, memòria nostrada. Mentrestant, el quadre del Sant Sopar —com l'Església catòlica— no s'ha mogut de lloc.

La nostàlgia dels oficis perduts és generosa i suggeridora: baster, picapedrer, paraire, esmolet, assaonador, escloper, culleraire, argenter, tragner, sereno, rabadà, estanyapaelles, mestre d'aixa... Impossible no evocar el passat amb entusiasme costumista abduït per l'esperit enjogassat de Joan Amades. I és que, fins no fa gaire, en un món menys canviant i més pacient, l'ofici era la coordenada sociològica per excel·lència de cadascú. Prou que en deixaven constància les rajoles. I la literatura. En comparació amb la dispersió laboral i l'estrès existencial dels nostres dies, figures com les del paraigüer, l'aiguader i àdhuc el merdisser, igual que l'enyorada safata del vi, s'empelten de romanticisme en el nostre imaginari col·lectiu.

Extracte gremial. Amb prou feines queden rastres d'aquests oficis tal com eren quan formaven part d'una manera de viure que, inevitablement, s'ha anat esmussant per l'abandó progressiu del seu ús. No tan sols l'ús per exercir l'ofici, sinó també l'ús derivat per enriquir la llengua i la cultura popular. Filoses, botiols, llambroixos, aixoles, esclavons, garlapes i tantes altres eines pretèrites hagudes i per haver, algunes de les quals ni tan sols sabríem dir per a què servien, són tot el que en queda. O quasi tot.

Afortunadament, arxius, biblioteques, museus i publicacions ajuden a preservar-ne la memòria amb glossaris, catàlegs, fotografies, cançons, rondalles i articles que ens expliquen com era la vida dels nostres avantpassats.

Per saber quines feines eren habituals a Olot fins al segle passat, el llibre *Eines i oficis* de Carles Aulí i Glòria Llinàs i la col·lecció fotogràfica de Josep M. Dou són de consulta obligada. Hi ha més recursos, que podem trobar a l'Arxiu Comarcal i a la Biblioteca Marià Vayreda, però aquests dos són els més profusos i exhaustius. Així, ens podem fer una idea de com, a partir del segle XVI, amb el món feudal arxivat al passat medieval i les ciutats en expansió, els gremis i les confraries van començar a créixer, a renovar la feina d'artesans i menestrals i, en definitiva, a donar una empenta comercial de consideració a tots aquests oficis, que van marcar la vida d'incomptables generacions d'olotins i garrotxins durant quatre segles, fins que l'aigua corrent, l'electricitat i una incipient societat de consum van anar-los colgant sota la cendra aparentment inofensiva del pas del temps.

Des del segle XVI, doncs, a la ciutat ja hi ha constància dels oficis més comuns —sabaters, sastres, ferrers—, però també d'altres com els daguers i els espasers, els cardadors —de llana, no cardem!—, els agullers, els pellers, els pedrinyalers, els paraïres, els tei-

Un esmolet a Olot. Any 1966 // FOTO: Josep M. Dou.
PROCEDÈNCIA: ACGAX. Col·lecció d'imatges de Josep M. Dou Camps.

Els vells oficis encara existien, però ja s'havia implementat un altre model productiu, que ràpidament trucaria a les portes del segle XX.

Varietat humana... i algun rèptil. Les fotografies de les primeres dècades de la centúria passada capturen els contrastos d'uns anys en què coexistien ocupacions i paisatges d'una divergència excepcional. A gran escala nacional, tenim imatges de ramats de cabres o de vaques al passeig de Gràcia, i arreu del territori conservem estampes amb la presència de carros de cavalls sota els pals d'electricitat, carreteres sense asfaltar, anuncis comercials i ociosos bigotuts brindant amb cervesa o Coca-Cola, futbolistes amb boina i cinturó, turistes amb bikini caminant davant de mestresses guarnides amb mocadors i faldilles negres i pagesos amb barretina observant els nous mitjans de transport.

En el seu llibre, Aulí i Llinàs compilen les històries d'un bon grapat de treballadors olotins d'oficis perduts, acompanyades de fotografies de l'arxiu Dou. Entre aquestes, hi ha les d'en Lari i en Masseu, sobrenoms de dos altaveus amb potes la comesa dels quals era prou valuosa: en Lari era l'encarregat d'anunciar la celebració dels actes religiosos fent sonar la campana per avisar-ne l'arribada, vestit de vermell cardenalici, que després dels pregons instava els seus oients a resar algun parenostre; en Masseu era el pregoner de l'Ajuntament, que es desplaçava amb diligència trompeta en mà i explicava, amb un castellà d'allò més català, els edictes més notoris del batlle. Tots dos portaven informacions fresques, segurament amanides de xafarderies inofensives, i eren esperats amb l'interès i la curiositat corresponents, igual que les anades i vingudes d'en Pepito Martí, enllustrador de professió i ba-

xidors, els saboners o els blanquers, encomanats a sant Esteve, sant Nero, sant Pau, santa Llúcia i els sants que fes falta. Amb la Revolució Francesa, Olot va experimentar un gran desenvolupament en les feines lligades a les

fàbriques, en les manufactures de pells, teixits i filats. Les indústries del tèxtil i l'adoberia van ser les més importants durant el segle XIX, coincidint amb l'aparició dels primers sindicats i l'enfermocament de les últimes muralles.

A dalt, una dona fent espadenyas davant de casa. Anys 1920 // FOTO: Carme Gotarde Camps. PROCEDÈNCIA: ACGAX. Fons Fotografia Gotarde. A baix, l'encarregat de recollir gossos perduts a Olot, amb el seu carretó. Any 1969 // FOTO: Josep M. Dou. PROCEDÈNCIA: ACGAX. Col·lecció d'imatges de Josep M. Dou Camps.

Acompanyar a la vida

LA LOURDES TRESSERRES I LA CHUS PENAS, LLEVADORES DE LA VELLA ESCOLA, RECORDEN LA TRANSFORMACIÓ D'UN OFICI QUE VA PASSAR DE LES CASES I ELS POBLES ALS HOSPITALS

Carla Güell Font > TEXT

Venien a buscar la mare a peu, en burro o carreta i a vegades, fins i tot, es desplaçaven quan els carrers eren plens de neu. La mare les deixava amb la *mainadera* i anava a Olot o a pagès —a Bianya, Santa Pau, Riudaura, les Preses...— a assistir el part durant dos o tres dies. Marxava fosc de nit o de dia amb draps nets, sèrum per si hi havia hemorràgies i unes mans entrenades per fer massatges. A les visites prèvies la mare demanava a les famílies que tot estigués net i, si podia ser, aigua calenta.

Quan la llevadora arribava a la casa de la partera l'ajudava a respirar. Com més relaxada, millor, especialment quan venia el dolor. Ara bé, si anaven mal dades calia avisar un metge, tot i que no sempre arribava a temps. En aquests casos, «que baixi l'Esperit Sant!», es deia. La mortalitat infantil i de les mares era més elevada i s'assumia amb una naturalitat que costa d'imaginar; això no vol dir que no hi hagués dolor, ni plor.

Tractar bé la gent. Així ho explica la Lourdes Tresserres (1944), filla de Lourdes Brussosa (1910) i neta de Trinitat Roura (1870), un llinatge matern

de llevadores d'Olot. Un ofici dur i lligat, però socialment reconegut i apreciat. Per a la Lourdes, el part és un procés natural: «Les humanes pareixen igual que les bèsties i cal confiar en aquest procés». Les llevadores acompanyaven abans, durant i després del part; acompanyaven a la vida i a vegades a la mort, amb atenció i cura. La mare de la Lourdes li recordava que era important tractar bé la gent: al cap i a la fi, entraven a les cases en un moment de molta intimitat. Un dels rituals més comuns que recorda era sobre la placenta: «Hi havia gent que l'enterrava i d'altres que se la menjaven amb una sopa, o això es deia.»

L'estima social cap a les llevadores era indiscutible i genuïna. Sovint, les famílies no només les acollien amb esmorzars, dinars, mocadors brodats o propines, també se les convidava a vestir les criatures per portar-les a batejar a la parròquia. I entre elles, entre llevadores, també hi havia bona relació. La Lourdes recorda la Consol de Castellfollit de la Roca, la Mercè Masó de les Preses, la Lluïsa Sala de la Vall d'en Bas...

La Lourdes va assistir el seu primer part a la Casa Maternitat, després d'es-

tudiar Infermeria al Clínic, a Barcelona. En un dia podien assistir entre quaranta i cinquanta parts, però més enllà d'això també hi naixien amistats de tot Catalunya. La Lourdes encara té relació amb algunes companyes.

Els seus primers tres parts van ser a domicili, mentre que la resta, durant els 42 anys que va exercir la professió, van tenir lloc a l'Hospital d'Olot. Recorda que al principi, a l'Hospital, eren les llevadores qui acompanyaven el part, però més endavant aquesta tasca va quedar en mans dels metges especialitzats. Durant aquelles dècades la professió va fer un gir: amb l'anomenada millora sanitària, el govern va reorganitzar l'ofici, reforçant-ne les condicions laborals i els salaris, però les llevadores també van perdre competències i es van convertir «en *ajudantes* del metge», lamenta.

En aquell moment, doncs, tot es va medicalitzar. Els parts es van fer a les clíniques i l'ús dels fórceps, les ventoses i les cesàries va augmentar. «Si una dona estava adormida, no col·laborava», diu la Lourdes. També fa memòria de com es va anar instaurant socialment la por al dolor, i com moltes dones de-

A l'esquerra, la Lourdes en un bateig a la parròquia de Sant Pere Màrtir d'Olot, els anys 1960. A la dreta, la Lourdes, en primer terme, amb les companyes Amàlia i Carme, a la Casa Maternitat de Barcelona. Any 1965 // PROCEDÈNCIA: Arxiu Lourdes Tresserres.

manaven medicines. Un cop retirada, el que més troba a faltar és no tocar criatures petites.

Assistència als pobles. La Chus Penas Campos ha exercit durant 41 anys a la Garrotxa. El 1981, en un context de postdictadura, va començar a treballar a les Preses i a Sant Privat i, amb poc temps, també a Sant Esteve, Joanetes i els Hostalets. Als pobles petits no hi havia ambulatoris de la Seguretat Social, sinó que hi funcionava l'Atenció Pública Domiciliària (APD), una xarxa de consultoris rurals distribuïts pel territori. L'equip estava format per un metge, una llevadora i una infermera, que tenien l'obligació de viure al poble i estar al servei les 24 hores del dia. Al principi a la consulta no hi havia res: ni bata, ni papers, ni fitxes, ni els aparells per sentir el batec, ni un centímetre per mesurar la panxa, ni aparells per controlar la pressió... Va començar fent els desplaçaments amb una Mobylette i, després d'uns quants salaris, es va comprar un cotxe de segona mà per no patir fred.

La Chus acompanyava les dones durant tot l'embaràs amb visites a la consulta: al principi amb visites a domicili; posteriorment, quan el part estava més avançat, anaven cap a l'hospital, on la llevadora assistia al naixement, i finalment, al cap d'un temps, les visitava a casa. Construïa relacions de confiança amb les mares i hi parlava de temes personals. Gràcies als seus estudis a la

Vall d'Hebron, la figura de la Chus va ser clau per connectar les cases de pagès i dels pobles amb l'hospital. Més endavant, també va oferir classes d'educació maternal i sessions de preparació al part a la consulta, on aprofitava per treure temes com ara l'origen de l'embaràs, el desenvolupament de la criatura, la lactància materna o l'alimentació, aspectes que durant molts temps havien estat tabús.

La llevadora acompanyava el treball de part, però també era present en els espais més íntims de la dona i de la família. Hi era en els moments més bonics, però també en processos d'embarassos no desitjats, en la mort del nadó i els corresponents processos de dol, en la depressió del postpart... «Un dia acompanyant una dona en veus tant, de la seva vida!», exclama la Chus. I és que no totes les situacions familiars eren fàcils, ni tots els embarassos volguts. L'avortament estava prohibit i les dones que intentaven interrompre un embaràs ho havien de fer en la clandestinitat. Moltes d'elles recorrien a remeis populars: en alguns jardins hi havia plantes com la ruda i el julivert o, a vegades, s'empraven pràctiques més perilloses com el sègol banyut.

Més endavant les llevadores van recuperar competències que s'havien perdut, malgrat que això

va requerir un procés de transició. Havia arribat el Programa d'Atenció a la Dona, que acabaria esdevenint en l'AS-SIR (Atenció Salut Sexual i Reproductiva), que és el que és present avui arreu de Catalunya amb consultoris, centres d'atenció primària i hospitals distribuïts pel territori. Paral·lelament, la Chus va anar desenvolupant un camí propi centrat en l'educació sanitària, convertint-se en una les primeres llevadores de la comarca a fer xerrades i tallers per a joves sobre sexualitat. Ho va fer, sempre, amb una mirada enfocada a la salut comunitària.

Avui, l'ofici de les llevadores no ha desaparegut, però sí que ha canviat la manera d'exercir-lo. D'aquelles dones que recorrien pobles i valls hem passat a una professió integrada en el sistema públic de salut. S'han guanyat drets, coneixements i seguretat, però també s'ha transformat aquell vincle continuat, comunitari i arrelat. Perquè

durant moltes generacions les llevadores van sostenir alguns dels moments més íntims de la vida des de les cases, els pobles i les valls de les Garrotxes. 🌿

A dalt, festa d'homenatge de les llevadores a la Lourdes Brussosa, mare de la Lourdes. Any 1990 // PROCEDÈNCIA: Arxiu Lourdes Tresserres. A la dreta, la Chus Penas. Al detall, la Lourdes Tresserres // FOTOS: Carla Güell Font i Jordi Nierga.

Quan els molins giraven

ELS RECORDS D'EN JULIÀ ROCA I LA DOLORS PADROSA PERMETEN RECONSTRUIR L'ANTIC OFICI DE MOLINER I LA TRADICIÓ DEL FARRO A LA VALL DE BIANYA, ENCARA BEN VIVA

Jordi Nierga > TEXT I FOTOGRAFIA

En Julià Roca (Riu, 1936) no ha molt mai. I això que viu al damunt dels vestigis del molí del Roquer, a Llocalou, construït al costat de la riera de Bianya amb roques mal escairades i pedra volcànica. Fill i ànima de l'Alta Garrotxa, l'any 1966 la seva família va decidir canviar la geografia escarpada d'aquells verals pel paisatge enraonat de la Vall de Bianya. «I aquí hi deixarem la *pellatada*», profetitzà.

Sí que recorda el seu pare, en Joan, fent-hi de moliner a les «primeries de ser-hi». Elaborava enfarinat per al bestiar, sobretot per al propi. Ho descriu així: «Hi havia una tremuja grossa al cim del riscle; hi buidava el gra i allò

voltava i voltava fins que el gra baixava de xic en xic i la farina sortia per un forat». Es veu que les faves eren de bon moldre, ben al contrari que la civada.

El pare ja havia fet de moliner abans, quan la família vivia d'arrendament al Cortal de Talaixà, allà on els hiverns queia «un bon nevés». Agafava el gra que havia sembrat i l'anava a moldre al molí de Sant Aniol. «Portava mitja quartera per un baixant, la Dulceia, que feia molt pendent, i després patia a la tornada», fa memòria. Va aprendre l'ofici del seu pare, l'avi d'en Julià. A diferència de l'antecessor, el fill no era un moliner massa fi: «Quan la mola es gastava, s'havia de picar per fer una mica de *rebaix*, i no ho feia bé, això, no la sabia cuidar gaire.»

Un molí endormiscat. Amb en Julià baixem al molí. S'hi accedeix a través d'una trapa de fusta que, quan s'esbatana, descobreix unes escales de pedra que daval·len abruptes. Ens acompanya en Xevi Teixidor, un apassionat de la història local. En Xevi apunta que, segons unes escriptures, el molí era operatiu, com a mínim, des de 1716. Intueixo, doncs, que l'aparença d'aleshores devia distar molt de l'actual: imponent en l'aspecte, però funcionalment endormiscat. «El devien reformar moltes vegades; de moles en

vàrem treure tres, i la que hi ha ara diuen que l'havien pujat del Molí Nou de Sant Joan les Fonts», explica l'amfitrió.

En Julià repenja les crosse a la paret per il·lustrar-nos amb una breu demostració. «No cal, no cal», li repetim amb en Xevi, però ell deu considerar que sí, que cal, i accedeix a poc a poc damunt la mola sotana, que és la que està enclavada a terra i a través d'una petita canal condueix el gra triturat i refinat —la farina, vaja— fins al farinal. Ens assenyala la roda hidràulica, que reposa des de ves a saber quan en una paret, i fa girar l'eix de transmissió, que intueixo immòbil des de temps enteranyinats. Li pregunto si ell, alguna vegada, ha fet de fariner. Ganyota de negació.

En Julià va aprendre poca lletra —«trebais per escriure una carta», precisa— i a dotze anys es va posar a treballar. Primer, de carboner. Enumera alguns dels menesters: «Picar aulines amb la picassa, serrar troncs amb el 'xerrac de tu i jo', fer *carga* de burro —és a dir, portar la llenya a coll—, alçar piles a les plaques carboneres...». Va nodrir-se d'aquell ofici a través del pare, que si bé era un moliner circumstancial i matusser sí que tenia nomenada com a carboner: feia bon carbó, no pas excessivament cremat, del que «havia de sonar amb un clinc-clinc-clinc.»

Quan la família es va desplaçar a la Vall de Bianya va fer de manobre durant uns anys, i després va treballar a

La Dolors Padrosa en el petit obrador on elabora farina de farro, al mas de la Tria de Capsec.

la bòbila de Can Socarrats, on era *fogonista*. «M'encarregava de *talaiar* el foc a la nit; durant un temps ho fèiem amb fuel, més tard amb carbó i, al final, amb serradís. Tot el que cremava, cap dins», rememora. La seva funció era crucial: havia de vigilar que les flames es mantinguessin entre 900 i 1.000 graus, i per això carregava els bucs del combustible que pertoqués. «Per uns forats, els polls, *aguaitava* el foc; s'hi estava prou bé, allà dins, a vegades m'hi trobaven ben adormit», bromeja en Julià, que compaginava aquesta i les altres feines amb la pagesia.

Reivindicar el farro. Al Roquer també s'hi havia fet molt farro. Com a altres llocs de la rodalia, de fet, tenint en compte que la Vall de Bianya és —era— un país de molins: en Xevi em comenta que d'inventariats en consten una cinquantena, la gran majoria amb els murs mig desgavellats o enrunats que testimonien un món que ja té la llum en horabaixa.

La família de la Dolors Padrosa (Capsec, 1952), de la Tria, cultivava blat de moro. El sembraven a mà, a partir de mitjan maig i fins a primers de juny, fent els clots amb un palot i posant-hi dos

grans. Durant l'estiu calia cavar i treure les males herbes i, a la tardor, collir les espigues quan ja eren seques. A la pallissa les espellonaven, separant l'espiga del palló, i les deixaven acabar d'assecar en un lloc airejat. Més endavant, cap al desembre, s'engrunaven els grans, que un cop nets ja podien anar al molí, on la pedra els convertia en farina. Després només calia garbellar-la fins a obtenir la granulació desitjada.

El que heu llegit és un resum escadusser de la llarga explicació que m'ofereix la Dolors. «Per fer el farro, els grans han de ser molt airejats i secs», insisteix una dona que, com en Julià, també porta la flaire pagesa incrustada a la pell. A catorze anys va acabar els estudis i es va posar a fer menesters a casa, però avisa que «mai m'havien manat de fer una cosa»: munyia, *talaiava* les vaques amb l'avi o collia blat de moro.

Malgrat haver fet altres feines, com ara treballar en una cafeteria d'Olot o parar-se a compte propi com a patronista i talladora, reconeix que mai s'ha deslligat de la pagesia. I ho anomena així: deslligar. El nus més fort, en qualsevol cas, l'ha forjat des que està jubilada, on viu i custodia la Tria envoltada de gos-

sos, gats, gallines, burros, ponis, cabres o mitja dotzena d'ovelles, una de les quals la Vita, que «es pensa que és un gos.»

El vincle més evident amb les essències perviu amb la Fira del Farro. El febrer de 2008 se'n va celebrar la primera edició, i la Dolors hi va participar fent rutes turístiques i culturals amb burros a través del projecte Rucs i someres, encara vigent. Aquell punt de partida s'ha estès fins avui, amb ella com una de les organitzadores. «El primer any es va fer a cop de pedra, però vam seguir treballant per reivindicar el farro, que ha estat molt lligat en aquesta terra: durant temps va ser aliment de subsistència, i qui no en feia per a ell, l'intercanviava. Molta gent, per esmorzar, menjava caldo amb farro.»

Per evitar que la fira s'encallés, calien productors. I la Dolors s'hi va embranchar. Ara s'ha quedat sola, però rep el suport dels joves: «Jo produeixo la farina i ells la venen». Van haver de demanar permisos i habilitar un obrador a casa seva, amb la infraestructura necessària. Inicialment, volien legalitzar un molí de pedra, però la normativa va empenyer el gra a moldre's amb un de ferro.

El blat de moro que utilitza és, generalment, el seu, tot i que també en pot comprar a altres cultivadors. Han procurat conservar una llavor autòctona, adaptada a aquesta terra. N'hi ha de groc, sofer i resistent, i un de blanc, més dolç i suau, més apreciable, però també delicat i difícil de trobar. La farina resultant es ven a la fira. És, per tant, una producció petita, feta sense conservants ni additius i, per això mateix, de curta durada. «Si l'obres avui, bé; si no, posa'l al congelador», adverteix.

I és així com el farro sobreviu. Una mica com els molins, de fet, perquè també ha quedat reduït a una escala petita. Encara gira, però 🌀

En Julià Roca mostrant les restes del vell molí del Roquer, a Llocalou.

L'últim carreter de la Cot

DURANT UNA DÈCADA, JOSEP BROSA COSTA VA CONSTRUIR CARROS I CARRETES EN AQUEST NUCLI DE SANTA PAU, FINS QUE L'ARRIBADA DELS TRACTORS HO VA CAPGIRAR TOT

Albert Brosa > TEXT

El cèrcol de ferro sortia roent del foc. Entre dos o tres homes l'agafaven amb unes estenalles i el deixaven caure damunt la roda de fusta, estesa a terra. Calia picar de pressa i abocar-hi aigua abans que la fusta es cremés. En refredar-se, el ferro es contreia i empresonava totes les peces. Si la mida no era exacta, els raigs podien petar o el cèrcol quedava balder. «Això era tot un art», recorda en Joan Brosa. De petit ho havia vist fer al seu pare, en Josep Brosa Costa, en Pep o en Pepet, l'últim carreter de la Cot, a Santa Pau.

En Josep va néixer a Castellfollit de la Roca el 6 de novembre de 1925. Va aprendre a fer carros a Lladó, on durant la setmana s'estava a casa d'un carreter. Els caps de setmana tornava a Castellfollit en bicicleta i jugava a futbol a Lladó. En aquest petit municipi alt-empordanès va conèixer l'Elvira Jordà Pagès. Entre els anys 1952 i 1953, ja casats, van arribar a la Cot perquè hi havia quedat lliure un taller. Tindrien quatre fills: en Joan, l'Antoni, la Salut i l'Anna.

Carros, carretes, jous... Es van instal·lar a cal Carreter, una casa propietat en-

cara avui de Can Xel, amb l'habitatge a dalt i el taller a baix. En Joan recorda que la família vivia principalment de l'ofici del pare, mentre que l'Elvira criava la mainada i cosia a casa. En Francesc Serra, veí de la Cot, explica que en Pepet també feia feines de serrar i de bosc per la casa del Ventós. «De carros no se'n feien pas tots els dies», precisa. En Pepet construïa carros, carretes, tartanes, jous, carretons i aplanadors, i també reparava tot allò que arribava malmès. «Tot, tot el carro, ho feia tot. Tot a mà i tot sol», concreta en Joan.

La Cot és petita, si es mira el nucli, però immensa si es ressegueixen totes les masies que estaven escampades per la parròquia i la Fageda d'en Jordà. A mitjans de segle XX, aquelles cases encara necessitaven animals, carros i carretes per anar al camp, transportar llenya o portar la collita. El carro, amb dos braços, era per a un animal; la carreta, amb un braç central, podia anar tirada per dos. Per anar a Olot hi havia la Teisa, la bicicleta o les cames. Tenir una tartana, coberta i de vegades amb suspensions, era tot un luxe. «La tartana era el cotxe d'avui», diu en Joan.

La història d'aquest món d'oficis havia començat abans. Amb la construcció de la carretera d'Olot a Santa Pau, a començaments del segle XX, aquell punt de pas va reunir el ferrer i el carreter, dues feines que eren inseparables. Can Xel encara no era el bar restaurant que coneixem avui. Amb els anys incorporaria l'hostal, la botiga, el forn i altres serveis, i esdevindria un centre de vida per al veïnat. No era una casa d'abundància, diu la Maria Àngels Anglada, que el que recorda és una família que treballava molt, però que anava justa de diners.

Quan els antics carreters que havien estat vinculats a Can Xel van deixar l'ofici, en Pepet va prendre'n el relleu. La geografia del treball no podia ser més concentrada: a cal Carreter hi havia el seu taller; just al costat treballava el fuster, en Simón Anglada, el pare de la Maria Àngels; i, a pocs metres, a Can Xel, hi havia el ferrer. «Un necessitava una cosa, l'altre necessitava l'altra», explica la Maria Àngels.

En Simón disposava d'una gran serra que en Pepet també feia servir, a voltes, per tallar taulons. S'ajuda-

A l'esquerra, la família Rubió, del mas Finestres de la Cot, amb un carro de l'època.

A la dreta, cal Carreter, cap al 1955 // PROCEDÈNCIA: Arxiu família Brosa Jordà.

ven a muntar peces i el carreter li deixava algun carro quan el fuster havia de transportar una porta o un moble quan encara no tenia cotxe. El ferrer, d'altra banda, era imprescindible per completar les rodes, fabricar els cercols i reforçar les peces que estaven sotmeses a més força. També ferrava els animals que, després, arrossegarien els carros. La fusta es treballava en dos tallers veïns i el ferro s'escalfava uns metres més enllà.

Fer una roda era la feina més delicada. «No en serveix pas qualsevol per fer unes rodes», remarca en Francesc. Calia fusta dura i seca, habitualment de freixe o acàcia. Primer es treballava el botó central, on encaixaven els raigs. Després venien les corbes que formaven la circumferència, encaixades a pressió. Eren desenes de peces sotmeses a una força constant. En Pepet mesurava amb metro plegable i els compassos, foradava amb la triba, rebaixava amb l'aixa i la gúbia i feia entrar les peces amb un mall de deu quilos que en Joan encara conserva.

Al taller també hi havia una serra de cinta, una circular i un torn accionat amb corretges de pell. Fins i tot reparar una serra exigia enginy perquè, quan es trencava la cinta, se soldaven els extrems amb llautó dels casquets de les bombetes i després es llimava la unió. No es comptaven les hores. El pagès encarregava un carro per un preu tancat i, si aportava socs d'algun freixe de casa, podia estalviar-se una part del cost.

Camins... i un carro d'enterrament.

Els camins també manaven. Per algunes masies de Santa Pau, alguns cercols es feien de goma perquè el carro no fes tanta fressa. A la Cot no funcionaven perquè els rocs de la Fageda els destrossaven. En Pepet i el ferrer els feien de ferro, que eren més sorollosos però

més resistents. Cada peça responia al territori on havia de rodar.

Entre tanta precisió també hi havia lloc per al joc. En Joan recorda que ell i el seu germà, l'Antoni, s'enfilaven damunt una roda mentre el pare la feia voltar com un cavallet. També ajudaven a pintar els carros. Un any en Pepet va construir per a en Joan un cotxe de fusta amb pedals i hi va escriure 'Volvo', com els camions que hi havia en aquell moment. Els pedals, admet el fill, no van acabar de funcionar gaire bé. La Maria Àngels narra un altre retrat d'en Pepet: «Era molt trempat i molt rialler». També era directe, bromista i estava molt vinculat al veïnat.

Una de les peces més recordades és el carro d'enterraments que va pagar la gent de la Cot. L'Elvira, que era bona modista, en va cosir els cortinatges, de manera que el carro sortia complet de cal Carreter. En Francesc explica que, un cop muntat, no passava per la porta del taller i va caldre modificar alguna peça. «No va servir mai» perquè la funerària ja disposava de vehicle propi. Durant un temps es va guardar en un garatge al costat de l'església i després es va vendre a un col·leccionista.

De carreter a serrador. L'ofici d'en Pepet va durar tot just una dècada. Entre el 1962 i 1964, els tractors, els remolcs i els vehicles de motor van començar a substituir els carros. Li van proposar fer carrosseries per a remolcs i camions, però no ho va voler. Va ser llavors quan es va convertir en

serrador. Primer anava amb una Montesa a Can Gueto, a Santa Pau; després va treballar tallant peces per a cadires i en serradores que estaven vinculades al Ventós. Havia deixat de construir rodes, però no es va separar mai de la fusta.

En Josep Brosa Costa va morir el 24 de març de 2015, a 89 anys. En Joan conserva dues de les màquines del taller del seu pare, que va continuar utilitzant durant molts anys, i també el mall de deu quilos i nombroses eines. Les corretges ja no giren i a cal Carreter ja no s'hi muntaven carros —malauradament, és una casa que cau a

trossos—, però aquelles eines expliquen una època en què un tros de freixe passava per les mans del carreter, el fuster i el ferrer abans de començar a rodar pels camins de la Cot 🌿

A dalt, una màquina circular, una de les eines que utilitzava en Josep Brosa. A baix, en Joan, l'Anna i la Salut Brosa, fills de Josep Brosa, davant de cal Carreter. FOTOS: Albert Brosa. Al detall, en Josep Brosa Costa, cap a l'any 2000, en una de les últimes fotos a l'hort que menava a casa seva, a Olot // FOTO: Joan Brosa Jordà.

Sastres i modistes de Camprodon

TALLERS DE SASTRERIA, COSIDORS DE MODISTES, PANTALONERES... AQUESTES FEINES ES VAN PERDRE AMB L'ARRIBADA DE LA CONFECCIÓ, A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX

Oriol Molas > TEXT

Per la seva gran tradició en la indústria tèxtil, Camprodon va gaudir de molts oficis vinculats a la roba fins ben entrat el darrer quart del segle XX. Sastres, modistes i pantaloners donaven servei i mestratge a la població que, a poc a poc, va sucumbir a la immediatesa i als preus baixos de la confecció i, així, es van acabar destruint oficis, tècniques i cultura.

Abans de la Guerra Civil i durant gairebé tot el segle passat, Camprodon tenia uns sis o set obradors de sastreria, on treballaven d'una a sis persones. A banda de les modistes i pantalonerres, que cosien en locals propis o a casa, sovint subcontractades per les mateixes sastreries.

Els sastres dibuixaven els patronatges, els tallaven i, amb ajuda de les cosidores i pantalonerres, muntaven els vestits masculins: pantalons, americanes, armilles i camises. Un d'aquests, en Domènec Tenas, tenia la sastreria al carrer de Sant Antoni, on treballava amb les seves filles. Al carrer de València, a l'altra cantonada de Can Bertranpetit, hi havia el sastre Freixa, i una mica més avall, a l'altra vorera, en Damià Lloansí; al carrer de Sant Roc, Can Diuimenge, que feia roba per a capellans, uniformes militars i de la Guàrdia Civil. A can Ral, a la cantonada de la plaça de la Vila, hi havia la sastreria d'en Peitiví, que l'havia adquirida a l'an-

tic propietari, en Joan Vila. Als Quatre Cantons, a partir de 1940, hi havia Can Molas.

En Josep Molas Marcé, que havia estudiat per sastre a Olot i a Barcelona, de bon primer s'havia establert al carrer de València, però acabada la guerra va obrir botiga i taller en una de les cantonades més concorregudes del poble. La sastreria proliferà fins a tenir sis treballadors: entre sastres, com en Modesto Garcia o en Josep Marcer —fill de Vilallonga, a finals de segle s'establí al carrer de Freixenet quan amb el declivi de les sastreries van proliferar les botigues de pells—, i

cosidores i pantalonerres, com la Maria Rosa Vicente, la Paquita Marcé, la Teresa Bonada i la Trinitat Puigbó o, durant una temporada, la Maria Dolors Casals, entre altres. Es feu càrrec del negoci el seu fill, en Josep Molas Pradell, fins que una mort prematura va convertir la sastreria en només una botiga de roba regentada per la seva vídua, Carme Grau.

També cal destacar l'establiment de roba de la família Vila que, tot i que no eren sastres, feien petits arranjaments. Havien tingut una fàbrica de gèneres de punt, on ja al segle XIX havien fet barretines, per la qual cosa la casa era coneguda com a can Barretinaire.

Modistes arreu del poble. Les modistes feien les robes per a les senyores, tant els vestits de lluir com les robes interiors i, fins i tot, preparaven els aixovars i les camises de dormir. De modistes, amb cosidor o sense, n'hi havia moltes. Entre les més destacades cal anomenar la Leonor Cuadrado, que muntà el seu taller de confecció a la plaça del Doctor Robert amb gran èxit. La seva filla va ser una de les primeres emprenedores locals que va obrir una botiga de pells, en

Els didals

Els didals dels sastres i els de les modistes són diferents. Els dels sastres són oberts per dalt, com si els haguessin retallat el cap, mentre que els de les modistes són tancats, en forma de con arrodonit. A primer cop d'ull, aquesta diferència pot semblar una nimietat, però la forma dels uns i els altres té a veure amb la manera com s'empeny l'agulla per traspasar la tela: els sastres ho fan amb el tou del dit del mig, pel cantó; mentre que les modistes empenyen amb la punta.

Didal de sastre obert per dalt i didal de modista, tancat // PROCEDÈNCIA: Oriol Molas.

un intent generalitzat del sector –com també va passar amb Can Gratacós, que encara tenen la botiga oberta– per allargar la vida a les sastreries que anaven desapareixent per culpa de l'arribada de la confecció.

Les modistes es repartien per tot el poble: als baixos del carrer Josep Morer hi havia les germanes Lola i Rossita –conegudes com les Solfes– i també les Xemetes; a la plaça de la Vila, la Maria Vergés; a tocar del pont, l'Alberta Planesas; al primer pis de cal Carboner, sota el rellotge de la vila, s'hi trobava el cosidor de les germanes Teresa i Maria, anomenades les Simonetes; als Quatre Cantons, al primer pis de la pastisseria, hi exercia la Teresa Pujol, i al carrer Ferrer Bàrbara, la Rosa Marcé. I encara més: gairebé al capdamunt del carrer de València el rellotger Sau tenia dues filles, la Maria Carme i la Teresina, que també feien de modistes; a la plaça de Santa Maria hi havia les Barri, amb un taller molt concorregut d'aprenents, i al carrer de Freixenet tenien el cosidor les germanes Hortalà, les Xentúrries.

Ja a la segona meitat de segle, al carrer d'Isaac Albéniz, la Maria Dolors Casals, després de treure's el diploma del Sistema Martí de Corte y Confección –com també ho feren altres sastres i modistes camprodonins–, exercí de modista i ensenyà a cosir a les noies de les noves generacions, obligades pel sistema educatiu del moment.

Fer pantalons. Les pantaloneres eren cosidores especialitzades a fer pantalons masculins. Una de les modistes amb qui hem parlat comenta que la seva mare deia que «els sastres fan pantalons i les modistes, calces», però cal tenir en compte que molts dels pantalons que signaven els sastres eren muntats i cosits per les pantaloneres. De fet, s'explica que els sastres Molas, pare i fill, tenien una pantalonera, la Maria de can Potxo, que de tan bona com era mai no van descobrir com muntava els pantalons. Treballava a casa seva, els lliurava les peces i mai van saber com armava la *paramenta* del davant de manera tan polida.

Altres pantaloneres reconegudes foren la Victòria Madesmont –que treballava a casa tant per al sastre de la plaça com per a Can Molas–, la Paquita Marcé o la Rosa Maria Vicente que, quan va plegar de Can Molas, va anar a treballar al Corte Inglés i tothom li demanava on havia après a cosir tan bé. La Rosa Maria va passar d'aprenenta que cobrava de setmanada el just per una entrada de cinema a una mensualitat de mil pessetes, que per aquella època era molt. Finalment, la Teresa Juanola, coneguda per tothom com la Teresina Pantalonera, treballava pel seu compte i tenia el taller al costat del cosidor de la Leonor.

Les pantaloneres passaven punts i sobrefilaven a mà, de dreta a esquerra, al revés que les modistes. A la banda del darrere, tant a l'entrecuix com a la cintura, i també als camals, es deixaven uns cinc centímetres de tela per si mai calia eixamplar la peça, una pràctica que la confecció va eliminar. Els pantalons tenien un cordat davanter amb tres botons, i el de la cintura; dues butxaques al davant, amb una de petita a la dreta anomenada la 'mixtera', i una al darrere per a la cartera. Finalment, s'encaraven les costures del camal i es planxaven fent una ratlla al davant i al darrere, de dalt a baix, que deixava un sec a la peça.

De tota aquesta gent, tècniques i oficis ja no en queda cap professional en actiu, només el record dels que ho vam poder viure quan érem joves 🙋.

A l'esquerra, en Damià Lloansí cosint una americana al balcó de casa seva. Anys 1980. PROCEDÈNCIA: Arxiu família Lloansí Puigbó. **A la dreta, l'obrador de la sastreria Molas abans de 1940: al fons, en Josep Molas Marcé; a la màquina de cosir, en Damià Lloansí; enfilant una agulla, en Domènec Tenas, acompanyats de cosidores i pantaloneres. PROCEDÈNCIA:** Arxiu Monserrat Bertran. **A baix, la pantalonera Rosa Maria Vicente, a casa seva, sobrefilant uns pantalons // FOTO:** Oriol Molas.

El temps de l'aram

Jordi Altesa > TEXT I FOTOGRAFIA

Una visita amb l'escola a cal Peroler, al carrer del Bisbe de Ripoll. A l'exterior, una placa marcava on va arribar el riu en el punt àlgid de l'aiguat del 1940. A dins, un home ens explica l'ofici en un local dels d'abans, amb terra de ciment vist envoltat de brasers, olles, marmites, paelles o cànirs de color daurat. Una bona colla d'anys després, aquells ulls es tornen a trobar: un dels alumnes ara fa de periodista mentre que el peroler fa de peroler jubilat. En Salvador Pérez Sadurní (Ripoll, 1953) és la quarta generació d'una nissaga ripollesa que s'ha dedicat a la fabricació d'es-tris fets amb coure que, un cop treballat, prenia el nom d'aram.

El nom de l'ofici li va donar els productes estrella, les peroles, molt útils a les masies per coure embotits o fer àpats per a unes famílies molt menys atomitzades que ara. «Fèiem fogaines que tenien fins a 200 litres de cabuda», explica en Salvador d'una de les grans peces que sortien del taller familiar. Ara, ja retirat, es dedica a fer creacions per diversió o reparacions a coneguts que tenien peces sorgides del seu taller.

En el cas concret de Ripoll, no es pot destriar la història d'aquest ofici de la indústria metal·lúrgica i les seves fargues. Quan les mines de ferro de la Vall de Ribes van deixar de ser rendibles, el negoci es va reorientar al coure i va ser en aquell moment quan van aparèixer els perolers. Les fargues proporcionaven també a aquests artesans l'escalaborn, una peça de metall senzilla que es feia servir com a motlle per posar-hi una planxa de coure i treballar-la. Aquesta planxa s'havia d'escalfar, ja que «l'aram l'has d'anar recoent perquè si no arriba un punt

que es trenca». Tot plegat agafava temperatura a la fornall que pujava fins als 800 graus, punt en el qual el metall passava a ser més elàstic i amb l'aigua es refredava per poder-lo treballar. La part final era treure la pols «amb un àcid» per donar-li l'aparença brillant del producte.

La feina era tota «a força de picar i anar recoent i tornar a picar» fins que la peça ja era definitiva. Aleshores es feia un treball de dibuix d'acabat en sanefa o altres formes. En Salvador recorda que per fer «un perolet de vent per vent podies tenir unes quatre o cinc hores de feina ben bones». Una feina delicada que ara ja no s'aprecia. Explica, també, que la feina de peroler «li havia agradat sempre i passava les vacances ajudant el pare», que és com va aprendre l'ofici. Ell va estudiar una formació professional d'àmbit industrial que era més pensada per acabar en una planxisteria industrial a l'engròs. La irrupció als anys setanta de l'acer inoxidable i el plàstic, però, va canviar l'ofici. A més, «l'aram va agafar mala fama per un verdet que s'hi feia i demanava més manteniment», un punt en contra davant de productes més barats i senzills de cuidar. Sobreviure amb aquesta nova competència era, malauradament, picar coure fred.

Al principi, els números es basaven en la venda d'utensilis de cuina o per a la casa, i el negoci rutllava a través del bocaorella, per això feien especial il·lusió les «comandes que enviàvem gairebé cada setmana a Mallorca, relacionades sobretot amb les eines de la matança del porc». La irrupció de les alternatives industrials d'acer inoxidable per al gran consumidor va reorientar

la feina majoritàriament cap a elements decoratius a les cases —plats ornamentals per a les parets, paraigüers, gerres...—, però alguna d'aquestes peces podien tenir «més de cinquanta hores de feina». Actualment, lamenta que el mercat de productes decoratius d'aram tampoc té gaire sortida entre antiquaris i col·leccionistes.

El local del peroler de Ripoll al carrer del Bisbe va tancar a finals dels anys noranta per queixes de veïns per la fressa que feia mentre picava l'aram. Una decisió complicada: «Eren els records de tota una vida». Els darrers anys va seguir en un espai a la colònia Molinou de Campdevàrol fins al 2016, quan es va jubilar i finalitzava, així, la trajectòria del darrer peroler de Ripoll després de quatre generacions. En Salvador afegeix una dada que creu que marca el pòsit de l'ofici en la tradició catalana: «Els pares d'en Gaudí eren perolers», diu amb orgull 🙌

Un safareig ple de paraigües

Joan Garcia > TEXT

De petit recordo haver anat amb la mare al carrer Sant Isidre a buscar algun paraigua que s'havia espatllat. No recordo haver entrat en cap botiga. L'home treballava en uns baixos, gairebé a peu de carrer, assegut a prop de l'entrada i amb les mans ocupades. Al poble plou de mitjana entre 800 i 1.000 litres m² cada any, i un paraigua de confiança pot arribar a ser una bona parella de ball. Però cal algú que sàpiga tornar-lo a posar en dansa després d'una ventada. A Sant Joan de les Abadesses, n'hi havia. Un cop arreglat, jo no devia esperar gaire a obrir-lo. Fer pujar el corredor pel bastó, veure com les barnilles s'estenien totes alhora i la tela es tibava fins a sentir aquell cop sord. Han passat molts anys i ara la curiositat és una altra: qui era aquell senyor? L'Albert Camps m'ajuda a posar nom a aquell record d'infantesa. Era el seu pare, en Pere Camps Roca.

En Pere Camps venia de pagès. La família havia estat masovera al Noguer i ell va acabar fent de camàlic a l'Espona, al tèxtil. Allà anava amb el camió i, a Barcelona, descarregava les bales. Fora de la fàbrica, però, les mans passaven de carregar pesos a fer treballs més fins. «Anava fent de tot», repeteix l'Albert. Feia mànecs de dalla i altres eines, culleres i forquilles de boix que polia amb un tros de vidre, paneres i coves de vimet, rampins, bastons, mitjons de llana fets amb tres agulles, peces per a les arnes d'apicultors... Fins i tot havia construït la caixa de fusta d'un remolc de tractor del Covilar –la masia on Joan Maragall es va inspirar per escriure *La vaca cega*– partint només de les rodes. I, entre tota aquella feina, també arreglava paraigües.

Durant un temps va tenir un local més gran, amb el banc de fuster gairebé a tocar de la porta i la llenya al fons. Després ho va traslladar als baixos de casa, al carrer Sant Isidre. L'Albert recorda els paraigües i els recanvis guardats dins dels antics safareigs, on hi havia poca llum. En Pere guardava paraigües vells per aprofitar-ne els recanvis i fins i tot s'havia fabricat algunes eines, com petites alicates i punxons, per treballar-hi. D'un paraigua que ja no tenia remei en podia sortir la peça que en salvaria un altre. I en Pere no era l'únic.

ELS PARAIGÜES D'EN JOAN. Buscant el seu rastre, trobo una fotografia d'un paraigüer ambulant els dies de mercat i un altre nom al carrer Comamala: en Joan Fossas Batlle. El seu net, en Jordi Suriñach, el recorda sobretot fent cistells, però també arreglant paraigües. Com en Pere, venia de pagès i tenia una altra feina: era centraler a la hidroelèctrica d'en Benet i, en les hores que li quedaven, feia una mica de tot. En Jordi era petit i recorda haver jugat remenant les barnilles i altres peces que trobava als baixos, on també hi havia uns safareigs i una habitació per guardar-hi la moto.

Uns nens observen el treball d'un reparador de paraigües ambulant, sota les voltes de Can Vilella, a la plaça Major de Sant Joan de les Abadesses. Anys 1970 // FOTO: Lluís Miquel Rigau. PROCEDÈNCIA: Arxiu família Miquel.

L'avi no s'enfadava: «Era molt bon home», diu, i suposa que fins i tot li feia gràcia.

«El paraigua de pagès era un paraigua fort», diu en Jordi. Els recorda grossos, amb roba gruixuda de cotó, que podia acabar degotant si plovia molt, però que estava feta per aguantar. La majoria tenia una contera metàl·lica a la punta perquè també servia de bastó. I quan una peça es feia malbé, es canviava: el mànec, una barnilla, una molla, la punta, la tela...

Que en diguessin 'paraigua de pagès' tampoc és anècdota. Les vaques o les ovelles s'han d'atendre i hi ha tasques que no poden esperar que escampi la pluja. I potser tampoc no és casual que els dos homes vinguessin de pagès. Eren feines que responien a una manera de viure, de resoldre les coses amb les eines que es tenen. És a dir, sabien arreglar paraigües perquè sabien arreglar coses. Una dalla no es deixava de fer servir perquè el mànec s'hagués fet malbé i un paraigua no es llençava perquè una molla s'hagués encallat.

L'Albert encara conserva eines antigues amb la fulla en bon estat per a les quals costa trobar un mànec que encaixi. El seu pare els hauria fet a mida. «Abans et compraves un paraigua i havia de durar sempre més; ara ja el compres sabent que durarà el que durarà», diu en Jordi. Entre una frase i l'altra hi caben unes quantes dècades i una manera diferent de relacionar-nos amb les coses. Ni millor ni pitjor, però sí prou diferent perquè aquells homes que sabien canviar una barnilla hagin desaparegut gairebé sense que ens n'adonéssim.

El futur,
és aquí.

Tot el que Catalunya posa
al teu abast a gen.cat/serveis

Generalitat
de Catalunya

El Govern de
Tothom!!!

PATRIMONI

GUERAU PALMADA > COORDINACIÓ

GEOLOGIA

De la platja a la roca 102 **SALVADOR SARQUELLA** [Banyoles, 1949. Llicenciat en Biologia]

ETNOLOGIA

Els molins del Matamors 104 **GUERAU PALMADA** [Banyoles, 1974. Historiador de l'art]

ARQUITECTURA

La petja modernista a Olot 106 **JOAN SALA** [Olot, 1949. Historiador de l'art]

Treballs de restauració dels Amics de l'Alta Garrotxa a l'església de Santa Maria d'Escales. Any 1977 // FOTO: Miquel Llens Plana. PROCEDÈNCIA: ACGAX.

ARQUITECTURA

El romànic de l'Alta Garrotxa 108 **MIQUEL ÀNGEL FUMANAL PAGÈS** [Barcelona, 1976. Historiador de l'art]

NISSAGUES

Can Pijoan de Centenys 110 **JOSEP GRABULEDA SITJÀ** [Banyoles, 1962. Historiador i arxiver]

TRADICIONS

La festa de Sant Antoni a Ribes 112 **MIQUEL SITJAR I SERRA** [Ribes de Freser, 1962. Filòleg i professor de llatí]

FAUNA

L'escanyapolls 114 **EMILI BASSOLS ISAMAT** [Olot, 1965. Biòleg]

PLANTES I REMEIS

Plantes que netegen la sang 116 **TERESA GARNATJE** [Llanars, 1960. Científica del CSIC de l'Institut Botànic de Catalunya]
AIRY GRAS [Arbeca, 1988. Màster en biodiversitat i Màster en fitoteràpia]
MONTSERRAT PARADA [Figueres, 1968. Doctora en Farmàcia]
JOAN VALLÈS [Figueres, 1959. Doctor en Farmàcia]

De la platja a la roca

LES SORRENQUES, FORMADES PER LA SEDIMENTACIÓ DE SORRES EN UN ANTIC AMBIENT MARÍ O CONTINENTAL, AFLOREN ALS RELLEUS QUE VOLTEN LA CONCA LACUSTRE DEL PLA DE L'ESTANY

Salvador Sarquella > TEXT I FOTOGRAFIA

Les roques sedimentàries de la comarca del Pla de l'Estany –les margues, els gresos, els guixos i les calcàries, especialment els travertins– són les més abundants i condicionen la seva geomorfologia. Les margues i els gresos tenen un origen detrític; els guixos, evaporític, i les calcàries, fisicoquímic.

Les platges. Una platja és una zona sedimentària d'un riu, d'un llac o del mar formada per fragments de diferents mides i orígens: inorgànics o orgànics. Els processos geològics externs –meteorització, erosió i transport– provocats per l'aire, l'aigua i per éssers vius han originat aquests fragments que se sedimentaran. La granulometria els classifica segons la seva mida en argiles (menys d'1/256 mil·límetres), llims (entre d'1/256 mm-1/16 mm), sorres (entre d'1/16 mm-2 mm), graves (més de 2 mm-50 mm), còdols i blocs (més de 50 centímetres).

Les sorrenques. També anomenades gresos o arenites, són roques sedimentàries detrítiques o clàstiques formades per l'acumulació de partícules sòlides o clasts de granulometria entre 1/16 i 2 mil·límetres, i per això se'n deriva el seu nom. Les roques detrítiques són quantitativament les roques

sedimentàries més abundants, ja que formen el 84% del total de les roques sedimentàries de la Terra i, d'aquestes, el segon grup en abundància és el de les sorrenques.

Les àrees sotmeses a l'acció combinada de la meteorització i de l'erosió determinaran la naturalesa geològica dels clasts. El transport s'encarrega de moure els clasts des d'àrees topogràficament més elevades fins a espais més depressos; segons si el realitza el vent, l'aigua sòlida o l'aigua líquida, adquiriran diferent morfologia i mida, la qual cosa també està condicionada per la duresa dels clasts. És després d'un recorregut, que pot ser curt o llarg, quan es produeix la sedimentació. Amb l'actuació d'aquests processos externs, la matèria de la superfície terrestre sofreix una redistribució des del lloc on es troba –àrea font– fins al lloc on s'acumula, la conca sedimentària.

Etales de la diagènesi. En les conques sedimentàries el sediment es va dipositant en capes que es transformaran en estrats de roca sedimentària a partir del procés anomenat diagènesi. A través d'aquesta evolució, la sorra passa a ser sorrenca. Entre els seus clasts també poden sedimentar-se restes esquelètiques d'éssers vius, que es

podran convertir en fòssils i cristalls formats per precipitació química en el medi aquós.

La diagènesi comprèn diverses etapes: compactació, cimentació i recristal·lització. La compactació es produeix quan les partícules s'apropen entre si a conseqüència del pes dels materials superiors i això provoca una reducció del volum, una disminució de la porositat, un augment de la densitat i una expulsió dels fluids continguts entre les partícules cap a zones de menor pressió. Com que les sorrenques són de gra fi, la compactació és més elevada.

La cimentació es produeix al mateix temps que la compactació i consisteix en el farciment dels espais entre les partícules amb productes que es precipiten a partir del material soluble que hi circula. Aquest precipitat actua de ciment i provoca la disminució de porositat i de permeabilitat. Les diferents sorrenques de la comarca tenen el ciment de carbonat càlcic (CO_3Ca) i una bona permeabilitat, perquè no hi ha una compactació alta i la seva porositat és entre el 5 % i el 20 %.

Finalment, la recristal·lització es produeix quan els components minerals dels clasts reaccionen amb ions que poden contenir les aigües que circulen entre si i es formen minerals nous, o bé perquè l'augment de la pressió i la temperatura en profunditat provoca canvis d'estructura cristal·lina.

Les sorrenques locals. Les sorrenques del Pla de l'Estany es troben en les cotes

A dalt, epeleotemes de flux a la cova de Can Port, a la Vall de Campmajor. A baix, a la serra de Portelles.

topogràficament més elevades que envolten la conca lacustre des del nord, est i fins al sud, en els serrats de Boquià, Cademont, Mitjana, Montfalgó, Portelles, Pujarnol, Rocamirall, Cal Gall, Can Ginestar, l'Arn i Sant Patllari. Aquestes sorrenques estan en contacte amb les margues, també roques detrítiques, però de gra més fi, que es troben al dessota. Es formaren en una zona deltaica marina en profunditats que oscil·len fins als 200 metres durant el Lutecià (Eocè-Paleogen), entre 40 i 50 milions d'anys, i s'elevaren durant l'orogènia alpina, quan es van formar els Pirineus i les Serralades Transversals citades anteriorment. En la carretera que va de Banyoles a Pujarnol, en la cota 300, s'observa el contacte entre els gresos i les margues. El seu contingut fòssilífer és elevat amb molta presència de nummulits, equinoderms, bivalves, gasteròpodes i, també, restes de vegetals.

Com a resultat de la seva dinàmica de formació es presenten estratificades, és a dir, amb nivells o capes anomenades estrats, que estan formats per la successiva acumulació de sediments al llarg del temps. Quan aquestes roques estan en contacte amb el medi extern

—aire, aigua i éssers vius— s'alteren físicament i químicament. Els canvis de temperatura i l'acció de les arrels dels vegetals provoquen fractures anomenades diàclasis, que formaran blocs més o menys grans com, per exemple, els de la serra de can Ginestar, situats sobre estrats que encara no estan diaclasats. Quan els blocs es troben en cotes elevades o en zones amb pendent es desplacen cap a cotes inferiors que, en superposar-se, poden originar coves com ara la roca dels Capellans o la cova de Golany, a la Vall de Campmajor. Les diàclasis poden ser molt profundes, com les que han originat la cova de can Port, també a la Vall de Campmajor, amb un recorregut de 75 metres i un desnivell de 14 metres. La circulació de l'aigua per aquestes esquerdes provoca la precipitació del carbonat càlcic que contenen, provinent de la dissolució

del ciment de les sorrenques. Aquesta travertinització forma espeleotemes de flux per les superfícies de les parets. En la serra de Portelles també se n'observen per on ha brollat l'aigua de l'aquífer, posant de manifest la permeabilitat dels gresos.

A conseqüència de l'ambient marí de formació dels gresos, s'observen estructures que ens el confirmen: els ripples i l'estratificació encreuada. Els ripples són ondulacions superficials de les sorres provocades pel flux del vent o de l'aigua que les arrossega a no gaire velocitat; aquesta morfologia es pot conservar quan les sorres es converteixen en sorrenques.

L'estratificació encreuada és una forma de sedimentació que s'origina quan un corrent d'aigua disminueix de velocitat entrant en aigües més quietes, formant així unes làmines que tendeixen a posar-se cada cop més en posició obliqua. Les sorrenques són molt utilitzades a la comarca del Pla de l'Estany per obtenir-ne carreus per a la construcció de murs i altres elements i que, alhora, serveixen per visualitzar-ne aspectes estructurals geològics com l'estratificació encreuada 🏰.

A l'esquerra, blocs i estrats de gresos a la serra de Can Ginestar.

A la dreta, contacte entre gresos —part superior— i margues —part inferior—.

Al detall, un carreu de sorrenca amb estratificació encreuada.

L'escanyapolls

ÉS UN DELS ESCARBATS MÉS GRANS D'EUROPA; ELS MASCLES TENEN UNES MANDÍBULES, SEMBLANTS A UNES BANYES DE CÉRVOL, QUE REALMENT IMPRESSIONEN

Emili Bassols Isamat > TEXT I FOTOGRAFIA

El nom popular amb què es coneix aquest espectacular escarbat fa feredat: escanyapolls. Aquest mot, que s'utilitza des d'antic, tant sinistre com ocurrent, clarament té a veure amb la forma de les mandíbules dels mascles i a les possibilitats que se li atribueixen, com si fos una acusació particular, d'escanyar un poll per manllevar-li la vida. Ara bé, no trobareu, enlloc, cap document fefaent ni cap prova definitiva que demostrï que sigui capaç d'executar un crim tan cruel. Per tant, ja el podeu exculpar de tot mal i demanar perdó per si, remotament, us ho havíeu cregut. L'arribada de la normalització, però, ofereix l'alternativa de nomenar-lo cérvol volant, una versió molt menys imaginativa, relacionada amb el seu nom científic *Lucanus cervus* i amb els noms populars utilitzats en altres països: *ciervo volante*, *lucane cerf-volant* o *stag beetle*. Sense desmerèixer aquesta segona opció, recomano continuar anomenant-lo escanyapolls. L'originalitat de la cultura popular, ni que sigui fonamentada en una suposició, mereix ser reconeguda i mantinguda.

L'encontre amb un escanyapolls, sobretot si es tracta d'un mascle, impressiona. No deixa indiferent. Els mascles poden arribar als 9 centímetres de llargada, que per a un escarbat de les nostres latituds està més que bé. A part de la seva grandària i el seu cos robust, el que més destaca és la modificació evolutiva que han sofert les seves mandíbules,

fins a convertir-se en unes potents pinces que tenen l'aparença d'unes banyes de cérvol. Els mascles les utilitzen per lluitar entre ells i, així, atraure l'atenció

de les femelles. Com que les femelles no han de lluitar amb ningú, no tenen aquestes mandíbules i, per tant, són menys aparents que els mascles, tot i que també són grans i amiden uns 5 centímetres. Estem davant un cas clar de dimorfisme sexual: mascles i femelles són prou diferents i, doncs, es poden distingir perfectament.

Seguiments participatius

Una manera de saber l'evolució de les poblacions de qualsevol espècie és establir protocols d'estudi i seguiment. Les dades, recollides periòdicament mitjançant una metodologia rigorosa i contrastada, permeten conèixer la tendència de les poblacions. Això és el que s'intenta fer amb l'escanyapolls, però no és fàcil. La idea dels seguiments actuals, encara poc implementats, es basen en estimes de població obtingudes a partir de fer transectes de 100 metres, recorreguts al capvespre, i comptant el nombre de mascles que es veuen volant. O bé, un altre mètode és calcular un índex d'abundància basat a anotar el nombre d'individus trobats morts. En tot cas, ambdós mètodes són molt aproximatius i tenen una important dosi d'incertesa. A Europa també hi ha iniciatives de seguiments participatius semblants, com la que proposa l'European Stag Beetle Monitoring Network. Com es pot veure, arreu s'estén l'interès per saber l'estat de salut de les poblacions d'escanyapolls 🦋.

Estat larvari llarg, vida breu. La femella, un cop fecundada, pon els ous a terra, just a la base de grans arbres morts. És interessant pensar com ho fan per identificar-los d'entre els vius. Potser l'olor de podridura? A les nostres comarques, el preferit és el roure (*Quercus* sp.). Solen pondre uns vint ous que reparteixen entre diferents arbres i, tan bon punt les larves surten de l'ou, s'enterren i busquen les arrels podrides. De seguida comencen a alimentar-se de la fusta en descomposició, per això es diu que són saproxilòfagues. El període larvari és molt variable: alguns estudis diuen que pot durar entre un i cinc anys, però el més habitual són tres o quatre. Un cop completada aquesta fase, la larva construeix una cambra pupal just al costat de les arrels i no gaire lluny de la superfície. Sembla que la metamorfosi la fa a la tardor i els adults passen l'hivern dins el capoll pupal per sortir a la primavera següent.

El temps de vida dels adults és molt curt en comparació a la fase larvària: en el cas dels mascles oscil-

Escanyapolls mascle mort a la base d'un roure.

la entre els quinze dies i un mes, mentre que les femelles poden viure una mica més, prop dels dos mesos. Els adults no poden ingerir aliment sòlid, només beuen la saba ensucrada que surt de la ferida dels arbres o d'alguns fruits madurs. El moment de màxima activitat dels escanyapolls va del capvespre fins que la foscor s'acaba menjant la llum del dia. De juny a mitjan agost. Llavors, si esteu en la clariana d'una roureda madura, aixequen el cap i mireu enlaire, és possible que a contrallum veieu algun mascle, imponent, mostrant orgullós les seves potents mandíbules, com si estigués oferint a l'afició un trofeu acabat de guanyar.

Presència de fusta morta. L'escanyapolls és present a tot Europa. A la península Ibèrica només viu a la meitat septentrional. A Catalunya, es distribueix pràcticament per tot el país, però és més abundant al quadrant nord, allà on els boscos caducifolis ocupen major superfície. A les comarques del centre i sud de Catalunya hi ha una espècie semblant, el *Lucanus barbarossa*, més petita i amb unes mandíbules més

reduïdes. La presència de l'escanyapolls en zones forestals està directament relacionada amb l'existència de fusta morta o en descomposició.

És important destacar que l'escanyapolls no es considera una plaga forestal perquè no és el responsable de la mort dels arbres, sinó que únicament se n'aprofita un cop morts. Tot i que a

les nostres comarques hi ha una clara preferència pels roures, en altres llocs s'ha documentat que les larves d'escanyapolls també s'alimenten d'altres espècies d'arbres caducifolis. Dos dels llocs on la probabilitat d'observar-lo és més gran són els paratges de la Moixina i el Parc Nou, a tocar d'Olot. Allà on encara resisteixen en peu vells roures pènols (*Q. robur*), exemplars relictos del tipus de bosc que hauria ocupat el pla d'Olot en temps pretèrits, i on hi ha rodals amb una important quantitat de fusta morta.

Una espècie emblemàtica. La consideració d'espècie amenaçada sempre depèn de l'àmbit territorial al qual ens referim. A escala europea, l'escanyapolls és una espècie d'interès comunitari i això obliga els països membres a designar zones d'especial conservació. A Catalunya, és una espècie protegida, tanmateix, sense arribar a la categoria de 'vulnerable' o d' 'en perill d'extinció'. Les causes que poden afectar directament les seves poblacions són, en primer terme, la pèrdua d'hàbitat, és a dir, l'absència d'arbres morts i –sobretot– el fet que no hi hagi continuïtat entre masses forestals madures. I, en segon lloc, la recol·lecció. Històricament, totes les col·leccions entomològiques comptaven amb, com a mínim, un exemplar d'escanyapolls, especialment mascle. Per sort, avui, aquesta pràctica recol·lectora ha anat disminuint i ja no es pot considerar una causa greu de regressió de l'espècie. Malgrat tot, tenim la responsabilitat de conservar els espais on encara és present. Hem de poder continuar gaudint de la companyia d'un escarbat únic i espectacular 🐞.

A dalt, un escanyapolls mascle.
Al detall, fusta morta d'un roure vell.

El cuiner Eduard Francesch a la cuina de la fonda Ca l'Eduardo, a Olot. Anys 1950.
AUTOR: Joan Fajula.
PROCEDÈNCIA: ACGAX. Fons Joan Fajula Soler.

PROPER DOSSIER VELLS FOGONS

ABANS HI HAVIA UNA MANERA DE POSAR L'OLLA AL FOC, DE FER BULLIR EL BROU, DE DONAR UNA SEGONA VIDA AL QUE HAVIA QUEDAT DEL DIA ABANS; EREN CONEIXEMENTS FETS DE PRÀCTICA I DE MEMÒRIA, TRANSMESOS DE GENERACIÓ EN GENERACIÓ I MOLT LLIGATS AL QUE OFERIA L'ENTORN. EN EL PRÒXIM DOSSIER RECUPERAREM AQUEST LLEGAT CULINARI PARLANT AMB LES PERSONES QUE SOSTENIEN LES CASES DES DE LA CUINA, PERÒ TAMBÉ VISITANT ANTIGUES FONDES I HOSTALS, LLOCS ON ES VAN CONSOLIDAR MOLTS DELS PLATS QUE AVUI IDENTIFIQUEM AMB LA TRADICIÓ CATALANA. PARLAREM DE GUISATS, ROSTITS O PLATS DE CULLERA; DE PRODUCTES DE CADA RACÓ DEL NOSTRE TERRITORI I DE FORMES DE PREPARAR-LOS QUE ENCARA PERDUREN. REIVINDICAREM, DES DELS VELLs FOGONS, UNA CUINA SENSE PRETENSIONS, NASCUDA DE LA NECESSITAT I CONVERTIDA, AMB EL TEMPS, EN UN PATRIMONI INQÜESTIONABLE.

**A PARTIR DEL 23 D'ABRIL DE 2027,
A LA VENDA EL NÚMERO 39**

NOTA: SI DISPOSEU D'IMATGES ANTIGUES RELACIONADES AMB AQUEST DOSSIER US AGRAIREM QUE CONTACTEU AMB L'EDITORIAL (972 46 29 29 / garrotxes@grupgavarres.cat)

ROIG, Jean, Fons de L'Indépendant.
INSPA, Diputació de Girona.

1976 **50!** 2026

Cinquanta anys del Patronat de Turisme
Costa Brava Girona

Millorar, innovar i avançar

Ja fa cinquanta anys que la Diputació de Girona, a través del Patronat de Turisme Costa Brava Girona, treballa per a la promoció i la difusió exterior dels recursos naturals, socials i culturals de les comarques gironines.

I ara, més que mai, vetlla per un turisme basat en l'autenticitat, en la mobilitat sostenible i en els recursos de proximitat, que respecti el medi ambient i que beneficiï tant els residents com els visitants.

Costa Brava
Pirineu de Girona
Diputació de Girona

Diputació de Girona

Arxiu PTCBG, Batista Sans.

SORPRESA VIBRANT

OH! GARROTXA

ohgarrotxa.com

TURISME
GARROTXA

EUROPARC
Sistema Sostenible en
Espais Protegits

GASTRONOMIA LOCAL ! EXPERIÈNCIES IMMERSIVES !
FESTIVALS ! NATURA DIFERENT ! ESPAIS ÚNICS !
SORPRESES 100% !